

דתישבו

פרשות מטות-מסעי, תש"פ, מספר 1377

הנחלה לבנות צלפחד – בין זכירת האב לטובת השבט

עמוס פריש

לעומת ההסבר ההיסטורי לפיצול (כך היו הדברים, הכול כתוב על פי מועד התרחשותו),² נבקש להציב את ההסבר הספרותי-הרעיוני. לפי הסבר זה, אין מדובר במיקום הנכפה כביכול על הכתוב מכוח זמן האירועים, אלא בשיבוץ הסיפור בפרשתנו בבחירה מכוונת (בין אם האירוע התרחש בסמוך לקודמו ובין אם לא, שהרי "אין מוקדם ומאוחר בתורה"). ומה עומד מאחורי מיקום זה? ניתן להניח ארבעה שיקולים עקרוניים:

א) עצם ההפרדה – אולי כדי לתת רווח בין פסיקה א-לוהית לבין בקשה לעדכונה כדי להקהות במקצת את עוצמת השינוי, שלא ייראה כאילו עלתה הטענה מיד. בניגוד לשיקול זה, שבו ההפרדה היא המטרה, בשלושת השיקולים הבאים ההפרדה היא אך תוצאה.

ב) קישורים שונים – כל אחת משתי הפניות מחוברת וקשורה לעניינים אחרים, המופיעים בהקשרה, ולמען שמירה על הזיקות הללו הועדף הפיצול.

ג) המשמעות של מה שמסופר בינתיים – היה חשוב לתורה שבין שני סיפורים אלה יופיעו עניינים מסוימים אלה או אחרים, ויתרמו להארת הסיפור השני, דבר שלא היה מושג, אילו הוא היה דבוק לסיפור פניית בנות צלפחד.³

ד) היעד של סיום הספר בסיפור השני – יש מסר בכך שהספר יסתיים בסיפור פניית הגלעדים, בשעה שסיפור הפנייה של בנות צלפחד צריך להופיע במקומו הראוי

"שְׁלוּבוֹת זְרוּעַ וְרַעוֹת, דָּרְשׁוּ מֵאֲלֵקִים נַחֲלָה" (שירה טברסקי קסל, "בנות צלפחד").

הפרק האחרון של ספר במדבר, פרק ל"ו, פרט לפסוקו האחרון שהוא נוסחת סיום, מוקדש ל"סיפור משפטי" – פנייה של ראשי משפחת גלעד משבט מנשה אל משה והנשיאים בבקשה לתקן עוול שעלול להיגרם מפסיקה שנועדה דווקא לתקן עוול אחר. הפסיקה המדוברת ניתנה בסיפור משפטי אחר – בקשת בנות צלפחד לרשת את נחלת אביהן שמת במדבר בחטאו (במ' כז-א:י).

יש דמיון ניכר בין שני הסיפורים המשפטיים הללו. במישור התוכני יש להם שלד עלילתי משותף: פנייה של צאצאי גלעד משבט מנשה אל משה ומנהיגי העם בבעיה משפטית, תשובת משה בשם ה' לפתרון הבעיה והנצחת הפתרון בחוק כללי. הדמיון ניכר גם במישור הלשוני: יש להם פתיחה זהה, בלשון קר"ב (פלוגי) + ייחוס לגלעד בן מכיר בן מנשה ממשפחות בן/בני יוסף; התגובה לפנייה היא בלשון "כן (פל') דברת/ דברים"; לקראת סיום הסיפור מופיעה הנוסחה "פְּאֶשֶׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה" (במ' כז:יא) / (במ' לו:י), ומשותפות להם המילים המנחות "נחלה" ו"אב" וכן גם השורש גר"ע, הנדיר בספר במדבר.¹

עולה כאן אפוא השאלה הבסיסית: כיוון שהסיפורים כה קשורים זה בזה, מדוע אין הם מופיעים ברצף, אלא נחלקים לשניים במרחק טקסטואלי של יותר מ-300 פסוקים? ועוד יש מקום לשאול, והפיצול מחזק שאלה זו: מה משמעות העובדה שהספר מסתיים דווקא בסיפור הפנייה של הגלעדים?

2 ראו הרב א' סמט, עיונים בפרשות השבוע, סדרה שניה, ב, ירושלים תשס"ה, עמ' 309-310.
3 דוגמה יפה לשיקול זה – הסברו של הרב סמט ([לעיל, הערה 2], עמ' 310-311): הציוויים שבתווך מדגישים את מעמד השבט בירושת הארץ, והם הביאו את הגלעדים להגן על זכות שבטם.

* פרופ' עמוס פריש, המחלקה לתנ"ך וביה"ס ללימודי יסוד ביהדות, אוניברסיטת בר-אילן.
1 רק חמש הופעות בכל הספר: אחת בסיפור הראשון, שלוש בסיפור השני ועוד אחת בסיפור שיש לו זיקה עמוקה לסיפור הראשון (בקשת הטמאים "למה נגרע" [ז:ט]).

מיוחדת של ה', אשר ניתנה אף היא בעקבות יוזמה אנושית – בקשתן של בנות צלפחד.

ב) השילוב של היחיד והיחד, הפרט והכלל – בקשתן של בנות צלפחד היא למען הפרט, אמנם לא למען עצמן, אלא עבור אביהן המת. ובקשתם של הגלעדים היא למען הכלל, השבט השלם. בסופו של דבר נעשית סינתזה המיטיבה עם הפרט ועם הכלל גם יחד. שילוב זה מחזיר אותנו לתחילת הספר, שם מתואר בהרחבה מפקד העם, ובו כל אדם הוא אך מספר במניין השלם של שבטו ושל העם, אך בו-זמנית יש גם "מְסַפֵּר שְׁמוֹת" (במ' א:ב, יח) – לכל אחד יש שם, ואולי גם סיפור של השם.⁷

יהיה זה אפוא הולם לסיים את עיוננו בשתי הערכות על בנות צלפחד: הראשונה קדומה ועניינה בצדיקות, והשנייה – בת זמננו, ועניינה בחכמתן:

כ"ג נשים ישרות גדולות בצדקות היו בישראל, ואלו הן: שרה, רבקה, רחל, ולאה, יוכבד, מרים, ה' בנות צלפחד...⁸

בנות צלפחד נענו לקריאת הלב והיו לדמויות מופת של נשים חזקות, נחושות, נבונות ודעתניות שקידמו בחוכמה וביעילות מרשימות את מעמד האישה בישראל.⁹

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

7 וראו: ע' פריש, "מפקד בני ישראל", דף שבועי לפרשת במדבר, תשס"ה (מס' 603), עמ' 1 (כולל הערה 4);

<https://www.biu.ac.il/JH/Parasha/bamidbar/fr.html>

8 מדרש תדשא (ברייתא דר' פנחס), בתוך: א' עפשטיין, **מקדמוניות היהודים**, א, וינה תרמ"ז, פרק כא, עמ' xliii.

9 ח' מאק, **ותאמר גם היא בלבה**, ראשון לציון 2018, עמ' 130.

(היסטורית או ספרותית), ולכן הועדף הפיצול לשני החלקים.⁴

בנות צלפחד אינן פעילות בסיפור השני; אדרבה, כל הרקע להתרחשותו הוא רצון לתקן את מה שהשיגו, ובכל זאת טרח הכתוב להזכיר את ציותן להוראות: "פְּאֶשֶׁר צְוָה ה' אֶת מֹשֶׁה בְּעֵשׂוֹ בְּנוֹת צִלְפַּחֵד" (במ' לו:י). הסיפור אינו מסתפק בדיווח קצר זה, אלא מוסיף עוד שני פסוקים, המתארים בצורה מפורטת יותר את בחירתן הצייתנית⁵ להתחתן עם בני דודיהן. הסיפור מסתיים ב"סוף טוב": "מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי מְנַשֶּׁה בֶן יוֹסֵף הָיוּ לְנָשִׁים וְתָהִי נִחְלָתָן עַל מִטָּה מִשְׁפַּחַת אַבְיָהֶן" (שם:יב). פסוק חותם זה מציג הרמוניה בעקבות שתי הפניות, זו של בנות צלפחד וזו של ראשי הגלעדים: הרישא, הנפתחת במילים "מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי מְנַשֶּׁה", מדווחת על קיום הפתרון שהוצע כמענה לפניית הגלעדים: מיקוד הנישואין במסגרת השבט; והסיפא, המסתיימת בתיבות "מִטָּה מִשְׁפַּחַת אַבְיָהֶן", מדווחת על קיום הפתרון שהוצע לבנות צלפחד: שמירת הנחלה על שם אביהן. דומה שבכל זה, כולל בפירוט החוזר של שמות חמש הבנות (פס' יא), ניתן לראות שבח לנשים דעתניות אלה, אשר ידעו לבקש לשמור את זכר אביהן, והפגינו את דבקותן הן בעבר המשפחתי והן בעתיד הלאומי בארץ.

יש משמעות לקטע הנבחר לשמש כסיום ספר, גם אם נהיה בטוחים שהוא האירוע האחרון מבחינה כרונולוגית. מה משמעותו של סיפורנו (מלבד הנזכר בהערה 4)? אציין בקצרה שני שילובים שהוא מציג, ובהם קיים לענ"ד מסר של חתימת הספר:

א) מקומה של היוזמה האנושית לצד צו ה' – זהו נושא החוזר בספר במדבר, ובפרט הוא בולט בחלקו האחרון.⁶ סיפורנו מציג את יוזמתם של הגלעדים, שהיא תגובה להוראה

4 דוגמה יפה – הסברה של רבקה ריב ("פרשת ראשי האבות מבית יוסף ומקומה בחומש במדבר", **מגדים**, כב [תשנ"ד], עמ' 61-68): הסיפור המסיים מציג תיקון של חטא המרגלים ושל חטא עדת קורח וגם מהפך במעמדו של משה, וכך הוא גם משמש הכנה לספר דברים.

5 כהבנת רשב"ם את "לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים" (במ' לו:ו) כמוגבל לבחירה מתוך השבט, אך ראו בבא בתרא ק"א.

6 וראו: י' גרוסמן, "צו ה' ויוזמה אנושית: מבנה העומק של במדבר כ"ה-ל"א", **מגדים**, נ (תשס"ט), עמ' 61-78.